

МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЛЮДСЬКИЙ РОЗВИТОК

В. С. КОСТЮК, кандидат економічних наук

Л. В. СМОЛІЙ, кандидат економічних наук

Уманський національний університет садівництва

У статті досліджено сучасні причини міжнародної міграції робочої сили та її зв'язок з людським розвитком. Визначено її сутність та еволюцію поглядів на переміщення робочої сили. Встановлено, що сучасна міграція визвана цілим комплексом рушійних сил, сукупністю декількох причин, які залежать від економічних, соціальних, демографічних та політичних факторів. Обґрунтовано, що Україна, яка є країною-донором, причини та наслідки міграції мають свої особливості та свій вплив на людський розвиток.

***Ключові слова:** міжнародна міграція робочої сили, рушійні сили міграції, людський розвиток, грошові перекази мігрантів.*

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується зростанням кількості міжнародних трудових мігрантів – людей, які з різних причин шукають працевлаштування в інших країнах. Факторів, які викликають інтенсифікацію переміщення людей між країнами та підвищують концентрацію мігрантів у більш розвинених регіонах світу багато. А тому і велике різноманіття поглядів на це питання, ключ до відповіді на яке вже не одне десятиліття намагаються знайти представники різних суспільних наук та політичні еліти. Побудувати систему рушійних сил трудової міграції складно із-за різноплановості, взаємопереплетіння, взаємозалежності, взаємопідпорядкованості причин, що викликають ці процеси, одні з яких об'єктивно спонукають людей до добровільного чи примусового переміщення, а інші носять випадковий характер. Тим більше, що нові умови міграції робочої сили в сучасному світі необхідно розглядати з точки зору категорії людського розвитку. Взаємозалежність та взаємообумовленість міжнародної міграції і людського розвитку спонукають до нового осмислення рушійних сил міграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження процесів міграції населення проводились в наукових працях таких вчених, як Штарк О. [1], Мессі Д., Тейлор Дж., Адамс Р. [2], Борджес Дж., які свого часу спробували пов'язати стан матеріального забезпечення мігрантів із можливістю виїхати у пошуках нового місця роботи.

Масштаби, характер, мотиваційні чинники зовнішньої трудової міграції у своїх дослідженнях аналізували українські науковці Ніколаєць К. М., Ясько Ю. І., Ніколаєць О. Ю. [5], Кириченко Є. [6], Лазарева А. [7] та інші.

Метою дослідження є узагальнення причин міжнародної міграції робочої сили, обґрунтування причин та наслідків міграції в Україні, що мають свої особливості та свій вплив на людський розвиток.

Методика досліджень. Методологічною та теоретичною основами дослідження є надбання класичної економічної науки, сучасних економічних, соціологічних теорій, наукові розробки вітчизняних та закордонних вчених. У процесі дослідження використовувалися такі методи: дедуктивний, індуктивний – при дослідженні теоретичних аспектів причин і наслідків міграції робочої сили; спостереження, узагальнення – в процесі розробки остаточних висновків на основі одержаних результатів.

Результати досліджень. Найбільш типовою рисою більшості теорій міграції, що були розроблені в минулому та позаминулому столітті, є її пояснення окремими, пріоритетними міграційними детермінантами. З 60-их років ХХ ст. і до сьогодні одним з базових і досить поширених пояснень міграції є висновок про те, що міграція обумовлена сумарною дією факторів виштовхування та притягання, що мають економічну, демографічну соціальну і політичну природу. Іншими словами, людина приймає рішення про міграцію під дією різних стимулів, які діють в країні проживання та в країні, в якій хоче працевлаштуватись мігрант.

Головним детермінантом трудової міграції, а в подальшому можливо і повної міграції є суттєвий розрив між групами країн в рівнях економічного розвитку, і, відповідно, в добробуті і якості життя населення (табл. 1).

Табл. 1. Основні індикатори рівня економічного та соціального розвитку різних груп країн, 2019 р.

Групи країн	ВВП на душу населення (по ПКС, тис.дол.)	Очікувана тривалість життя при народженні (років)	Смертність дітей молодше п'яти років на 1 тис. народжених	Індекс освіти (бали, від 0 до 1)
Світ в цілому	17,9	72,1	75	0,77
Розвинуті країни ОЕСР	49,7	79,5	6	0,98
Країни, що розвиваються	7,4	65,4	83	0,72

Джерело: розроблено авторами на основі [8]

Міграційні потоки рухаються в більш розвинуті регіони світу і збільшуються відповідно технічного прогресу, розвитку транспортних засобів і комунікацій. Проте, хоч традиційно бідність називають в числі основних причин міграції, на практиці її роль неоднозначна і відносна. Більшість міжнародних мігрантів відносяться швидше до середніх соціальних верст, а найбільш бідні категорії населення навпаки відрізняються низькою територіальною мобільністю. Відповідно, і найбільш бідні країни, які найбільше відстають від

розвинутої частини світу, не відносяться до числа основних донорів мігрантів, в них ще не склалися умови для масової еміграції, яку стримують переважання в них аграрного населення з низькою територіальною мобільністю, явний недостаток грошей для переїзду, низький рівень освіти, відсутність кваліфікації та інше.

Більша частина мігрантів виїжджає з економічних обґрунтувань, беручи до уваги насамперед різницю в рівнях доходів країн еміграції та імміграції. За даними МОП, при однаковій кваліфікації працівників середня заробітна плата в країнах з низькими доходами складає не більше 20 % такої в країнах з високими доходами, часто різниця буває 10-кратною і вище.

Чим вища освіта мігрантів, тим більша очікується вигода від переміщення робочої сили. Цим, насамперед, можна пояснити те, що мігранти, як правило, більш освічені, ніж населення країни, з якої вони їдуть працювати.

При виявленні причин міграції заслуговують на увагу дослідження Штарк О., Мессі Д., Тейлор Дж., які пов'язують це з сімейною стратегією, що націлена на диверсифікацію джерел доходів, мінімізацію ризиків домогосподарств та розширенням доступу до фінансових ресурсів [1]. Розвиток конкретної людини, як і людський розвиток в цілому, залежить від економічного стану домогосподарства, його матеріального благополуччя. Такий підхід дає можливість по іншому поглянути на мотиви міграції, насамперед пов'язавши їх з рівнем добробуту домогосподарств.

На міграційні наміри впливають також намагання розширити свої життєві можливості і перспективи, отримати доступ до сучасної системи соціальних послуг, в першу чергу, до повноцінної освіти. Ілюстрацією цього може бути різке збільшення кількості іноземних студентів, що досягла більше 2,5 млн. осіб.

До числа рушійних сил міграції також відносять демографічний фактор, який обумовлений різницею в щільності населення, в темпах його природного приросту і в рівні народжуваності. Цей дисбаланс можна вважати причиною міграції лише тоді, коли демографічне зростання стійке і не супроводжується відповідно збільшенням робочих місць. Проте, коли розглядати міграцію зі Східної Європи в Західну, то чисто демографічний фактор не може бути причиною міграції, оскільки і там, і там відбувається падіння приросту населення. В даному випадку більшу роль відіграє рівень безробіття.

Відаючи належне названим причинам переміщення робочої сили з країни в країну, необхідно виділити також еміграційну політику країн-донорів і країн-реципієнтів, які значною мірою впливали і впливають на рух мігрантів. Як показують дослідження ООН, лише 25 % країн, що розвиваються і 17 % розвинених країн проводять політику, направлену на обмеження міграції. Більшість же країн світу не перешкоджають міграції громадян, а часто і стимулюють [2].

Нові умови міграції робочої сили в сучасному світі необхідно розглядати з точки зору категорії людського розвитку, яка відбиває процес формування соціально-економічного середовища існування людини, в якому забезпечується

свобода вибору мати гідний рівень життя, бути здоровою, освіченою, жити в екологічно сприятливому середовищі, безпечному, з справедливою системою правосуддя.

Саме такі підходи використаємо при аналізі міграційних процесів в Україні.

За даними приблизних підрахунків, за межами країни постійно перебуває близько 3 мільйонів українських працівників, ще 2–4 мільйони перебуває тимчасово на короткий термін. Ця чисельність, ймовірно, і надалі зростатиме. Майже половина українських мігрантів зайнята в низькокваліфікованих видах діяльності, для яких вони мають зависоку кваліфікацію, їх приваблює поступово полегшуваний доступ до ринків праці в ЄС. У Європу виїжджають насамперед молоді українці. Середній вік українського мігранта 28–30 років, Також вони переважно мають кращу освіту, ніж ті, хто залишається в Україні.

Головною складовою рушійних сил міграції в Україні, як і у сучасному світі є переміщення через економічні чинники, передусім тимчасові переміщення з метою отримання більших заробітків. У країнах, що є західними сусідами України або розташовані на відносно невеликій відстані, рівні оплати праці помітно перевищують вітчизняні. У більше ніж половині країн ЄС бізнес пропонує заробітну плату у 2–4 рази вищу за середній по Україні рівень у перерахунку в євро за паритетом купівельної спроможності. Середня місячна зарплата у країнах, що входять до «єврозони», на середину 2020 р. склала 1903 євро, тобто 62272,44 грн. [8]. Отже, Україна суттєво програє сусідам із ЄС і за номінальним рівнем оплати праці, і за рівнем споживчих можливостей, що продовжує виконувати роль каталізатора міграційних процесів та відтоку найбільш активної частини населення у пошуках гідних заробітків.

Якщо в числі рушійних сил світової міграції називають демографічний фактор, то для України він не є характерним і, навпаки, через деякий час наша країна із донора міграції може перетворитись в реципієнта. Населення України скорочується одними із найшвидших темпів у світі, та прогнозується його зменшення до 35 мільйонів у 2050 році [3]. На це впливають низький коефіцієнт народжуваності, один з найвищих рівнів смертності в Європі, особливо серед чоловіків (близько третини українців помирає у віці до 65 років) та постійний ріст рівня зовнішньої міграції. Ще більше скорочується чисельність сільського населення в Україні, що зумовлено міграцією молодих, більш освічених і забезпечених верств населення, і це має серйозні довгострокові наслідки для економічної стабільності сільської місцевості та соціальної згуртованості. Прямим наслідком зниження рівня народжуваності є те, що населення України найшвидше старішає у Європі. Більш як п'ята частина населення старша за 60 років, і ця частка, за прогнозами, зросте до 36 % в 2050 році. Жінки становлять близько двох третин населення віком понад 65 років і майже 3/4 населення віком понад 80 років.

Значна кількість українських заробітчани не прагнуть повертатися на батьківщину. На початку 2020 р. в умовах поширення пандемії COVID-19 кількість громадян, які повернулися до України залишалася суттєво меншою,

аніж кількість тих, хто регулярно перетинав кордон і хто раніше виїхав на постійне місце проживання [4].

Відмова від масового повернення зовнішніх трудових мігрантів в Україну може свідчити про суттєву зміну мотиваційних чинників зовнішньої трудової міграції. виїхати без повернення додому у 2020 р. планували 1,3 млн українців. При тому, що загальний потенціал української міграції становить близько 5 млн осіб [5]. У таких нових чинниках міграції вирішальну роль відіграє співвідношення рівня та якості життя у країнах походження (проживання) і країнах спрямування мігрантів.

Україна помітно поступається більшості європейських країн за рівнем та якістю життя населення, і саме це спонукає до переїзду значну частину активних і амбітних осіб, які вбачають у міграції надійний спосіб поліпшення свого життя. Мігранти прагнуть не тільки вищих заробітків (хоча цей чинник є найважливішим), а і спокійного, стабільного життя у місцях, де безпечне середовище, доступна якісна медицина, гарні дороги та транспорт, чисті вулиці й подвір'я.

Оскільки мотиви міграції насамперед пов'язують з рівнем добробуту домогосподарств, то на особливу увагу заслуговують дослідження грошових переказів мігрантів, які мають безпосередній позитивний вплив на розвиток людського потенціалу. Адже одним з основних мотивів міграції є бажання домогосподарств забезпечити майбутні надходження в сімейний бюджет і знизити ризики важкого матеріального становища під час екологічних, економічних і політичних криз.

Додаткові грошові надходження в домогосподарства, що відчувають найбільшу в них потребу, мають значний вплив на фінансування економічного і людського розвитку країн, що полягає у подоланні бідності, формуванні додаткового джерела державних інвестицій, зниженні ризиків під час криз, фінансуванні розвитку інфраструктури. Вплив грошових переказів на економічне зростання найбільший у тих країнах, де розвинена мережа відповідних фінансових інституцій, що акумулюють заощадження отриманих домогосподарствами переказаних коштів.

Найбільш поширеним напрямом використання грошових переказів є заощадження, купівля нерухомості та предметів тривалого користування. Надіслані кошти скорочують бідність, піднімають рівень життя, покращують якість харчування і полегшують доступ до медичного обслуговування, тобто є запорукою формування людського потенціалу у багатьох країнах світу.

Для України важливе значення мають надходження коштів від зовнішніх трудових мігрантів не лише для забезпечення стабільності національної грошової одиниці через вплив на платіжний баланс, а й те, що фінансові ресурси вагомо впливають на добробут окремої сім'ї чи домогосподарства. Перекази із-за кордону продовжують перекривати торговельний дефіцит держави. Якщо у 2010 р. приватні валютні перекази в Україну нараховували 5862 млн дол. США, то у 2019 р. українські трудові мігранти передали 15,3 млрд дол. (12,9 млрд банківськими переказами та 2,4 млрд готівкою), що

становило близько 10 % ВВП [6]. Наведені дані свідчать про тенденцію до зростання обсягів грошових переказів українських зовнішніх трудових мігрантів. За відносним рівнем переказів Україна є серед лідерів у світі і у 2020 році знаходилась на 30 місці за грошовими переказами в % до ВВП.

Міграційний процес є досить складним і неоднозначним і, відповідно, потребує системного комплексного управління, що передбачено в положеннях таких документів, як Глобальний договір про безпечну, впорядковану та регулярну міграцію (GCM) та Угода про асоціацію між Україною та ЄС. Політика держави, пов'язана з міграцією, повинна, по-перше, бути направлена на модернізацію системи заробітної плати та зайнятості, розв'язувати проблеми низького рівня життя, обмеження корупції, а також доступу до основних суспільних благ та послуг, таких як освіта, охорона здоров'я, безпека й система правосуддя. По-друге, необхідно повністю використати потенціал зовнішньої міграції для розвитку країни, що сприяє економічному зростанню та покращує якість життя населення. Мова йде про запровадження більш вигідних офіційних каналів здійснення грошових переказів не лише для зростання доходів домогосподарств в Україні, а й для заохочення внутрішніх інвестицій. По-третє, в подальшому необхідно розглянути можливості відкриття шляхів безпечної та регулярної міграції, відповідно до потреб ринку праці, щоб стимулювати іноземних працівників шукати роботу в Україні та розробити належні програми стосовно нерегульованих мігрантів, які вже перебувають на території України.

Висновки. Сучасна міграція робочої сили є результатом цілого комплексу рушійних сил, які можна згрупувати в три блоки. Перший – базові причини, обумовлені відмінностями в розвитку економіки і суспільства в різних країнах. Другий – процеси, пов'язані з глобалізацією, що сприяє інтенсифікації міграції. Третій – фактори, що визначають вибір мігрантом конкретної країни і впливають на географічний розподіл людських потоків.

Основними причинами міграції є і ще довго будуть залишатися економічні. Разом з тим глобалізація та інтелектуальна міграція підвищують значення соціальних факторів переміщення робочої сили.

Різноманіття рушійних сил міграції, зміна їх структури і ролі окремих складових, нелінійний характер їх дії створюють певні труднощі при аналізі міграційних процесів. Саме цю специфіку необхідно враховувати при прогнозуванні міграції та розробці міграційної політики, що дасть можливість уникнути непередбачуваних наслідків міграції.

Література

1. Stark O. The Migration of Labor. Oxford, 1991.
2. Adams R. H. International migration, remittances and the brain drain: A study of 24 labour-exporting countries, World Bank Policy Research Working Paper, 2003. № 3069. June.
3. World Population Policies 2005. N.Y., 2006
<http://www.un.org/esa/population>.

4. Аналітична довідка ООН. Демографічні процеси.
https://ukraine.un.org/sites/default/files/202111/UN%20Policy%20Paper%20on%20Population%20Dynamics_FINAL%20UKR.pdf
5. Ніколаєць К. М., Ясько Ю. І., Ніколаєць О. Ю. Мотиваційні чинники зовнішньої трудової міграції населення країни. *Економіка та держава*. 2020. № 10. С. 34–38. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.10.34
6. Кириченко Є. Повернути трудових мігрантів додому: чи потрібно це робити зараз. 2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/10/8/652359>
7. Лазарева А. Там, де нас нема. Що відбувається на європейському ринку праці без українських заробітчан. *Український тиждень*. 2020. № 24. С. 30–31.
8. Доповідь про стан людського розвитку за 2019 рік / file: //C:/Users/%D0%94%D0%BE%D0%BA/Downloads/hdr_2019_overview_-_ukrainian.pdf
9. Середня зарплата в Європі/
<https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/world/europe/>

References

1. Stark O. *The Migration of Labor*. Oxford, 1991.
2. Adams R.H. International migration, remittances and the brain drain: A study of 24 labour-exporting countries, World Bank Policy Research Working Paper. 2003. № 3069. June.
3. World Population Policies 2005. N.Y., 2006
<http://www.un.org/esa/population>.
4. The UN Office is an analytical one. Demographics.
https://ukraine.un.org/sites/default/files/202111/UN%20Policy%20Paper%20on%20Population%20Dynamics_FINAL%20UKR.pdf
5. Nikolaiets, K., Yasko, Y. and Nikolaiets, O. (2020), Motivational factors of external labor migration of ukrainian population, *Ekonomika ta derzhava*, 2020, vol. 10, pp. 34–38. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.10.34
6. Kyrychenko, Ye. (2020), Bringing migrant workers home: should it be done now?, available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/10/8/652359/>
7. Lazareva, A. (2020), Where we are not. What is happening in the European labor market without Ukrainian workers. *Ukrains'kyj tyzhden'*, 2020, vol. 24, pp. 30–31.
8. Report on the State of Human Development for 2019/ file: //C:/Users/%D0%94%D0%BE%D0%BA/Downloads/hdr_2019_overview_-_ukrainian.pdf
9. Average salary in Europe/ <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/world/europe/>

Аннотация

Костюк В. С., Смолий Л. В.

Международная миграция рабочей силы и ее влияние на человеческое развитие

В статье исследованы современные причины международной миграции рабочей силы и ее связь с человеческим развитием. Целью исследования есть обобщение причин международной миграции рабочей силы, обоснование причин и последствий миграции в Украине, которые имеют свои особенности и свое влияние на человеческое развитие.

Определено суть международной миграции рабочей силы и эволюцию взглядов на ее перемещение. Установлено, что современная миграция вызвана целым комплексом движущих сил, совокупностью нескольких причин, которые зависят от экономических, социальных, демографических и политических факторов. Обосновано, что в Украине, которая является страной-донором, причины и последствия миграции имеют свои особенности и свое влияние на человеческое развитие.

Новые условия миграции рабочей силы в современном мире необходимо рассматривать с точки зрения категории человеческого развития, которая отображает процесс формирования социально-экономической среды существования человека, в котором обеспечивается свобода выбора иметь достойный уровень жизни, быть здоровым, образованным, жить в экологически благоприятной среде, с справедливой системой правосудия.

Наибольшее влияние на украинскую миграцию имеют экономические факторы, и в первую очередь, это разница в уровнях заработной платы, которая в Украине в 2 и больше раза меньше по сравнению со странами ЕС.

Отказ от массового возвращения внешних трудовых мигрантов в Украину свидетельствует о существенном изменении мотивационных факторов внешней трудовой миграции, когда определяющую роль играет соотношение уровня и качества жизни в странах-донорах и странах-реципиентах.

На развитие человеческого потенциала положительное влияние имеют переводы мигрантов. Дополнительные денежные поступления в домохозяйства, которые чувствуют наибольшую в них потребность, имеют значительное влияние на финансирование экономического и человеческого развития страны, что состоит в преодолении бедности, формировании дополнительного источника государственных инвестиций, снижении рисков во время кризисов, финансировании развития инфраструктуры.

Ключевые слова: *международная миграция рабочей силы, движущие силы миграции, человеческое развитие, денежные переводы мигрантов.*

Annotation

Kostyuk V. S., Smoliy L. W

International labor migration and its impact on human development

The article investigates the current causes of international labor migration and its connection with human development. The purpose of the study is to summarize the causes of international labor migration, to substantiate the causes and consequences of migration in Ukraine, which have their own characteristics and their impact on human development.

The essence of international labor migration and the evolution of views on its movement are determined. It was established that modern migration was called by a whole range of driving forces, a set of several reasons that depend on economic, social, demographic and political factors. It is justified that in Ukraine, which is a donor country, the causes and consequences of migration have their own characteristics and their impact on human development.

New conditions for labor migration in the modern world should be considered in terms of the category of human development, which reflects the process of forming a socio-economic environment of human existence, which ensures the freedom of choice to have a decent standard of living, to be healthy, educated, to live in an environmentally friendly environment, safe, with a fair justice system.

Economic factors have the greatest impact on Ukrainian migration, and first of all, this is a difference in wage levels, which is 2 times less in Ukraine compared to the EU countries.

The refusal of mass return of external labor migrants to Ukraine may indicate a significant change in the motivational factors of external labor migration, when the ratio of level and quality of life in donor countries and recipient countries plays a decisive role.

Remittances of migrants have a positive impact on the development of human potential. Additional cash flows to households experiencing the greatest need for them have a significant impact on financing the economic and human development of the country, which consists in overcoming poverty, forming an additional source of public investment, reducing risks during crises, financing infrastructure development.

Key words: *international labor migration, the driving forces of migration, human development, remittances of migrants.*